

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού.

Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια:
Γεώργιος Κατσαδώρας, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφετηρία και προοπτικές ενός νέου πεδίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρος, Εμμανουήλ Φωκίδης

Ρόδος, 2022

Ψηφιακή Λαογραφία και σύγχρονες μορφές του λαϊκού πολιτισμού
Αφιερώματα και προοπτικές ενός νέου πεδίου

ISBN 978-618-84330-7-6

Copyright 2022

Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Επιμέλεια

Γεώργιος Κατσαδώρας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εμμανουήλ Φωκίδης

Επίκουρος Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Το σχεδιασμό του εξώφυλλου και οπισθόφυλλου ανέλαβε η graphic designer

Μυρτώ Φωτίου Φεγγερού

LinkedIn: Mirto Fotiou -Feggerou

E-mail: mirtof80@gmail.com

Το σχεδιασμό των μμιδίων ανέλαβε ο

Βαγγέλης Βαλασιάδης

Οι συγγραφείς των άρθρων που δημοσιεύονται στον τόμο διατηρούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί των άρθρων τους. Τα άρθρα του τόμου μπορούν να χρησιμοποιηθούν με αναφορά στους συγγραφείς τους. Οι συγγραφείς των άρθρων μπορούν να τα καταθέσουν σε ιδρυματικό ή άλλο αποθετήριο ή να τα δημοσιεύσουν σε άλλη έκδοση, με υποχρεωτική την αναφορά της πρώτης δημοσίευσης του τόμου. Οι συγγραφείς ενθαρρύνονται να δημοσιοποιήσουν την εργασία τους στο Διαδίκτυο.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Εισαγωγή.....	10
Αποτελεί το Διαδίκτυο μονόδρομο για τις Σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; <i>Μαρία Γκασούκα</i>	10
Ψηφιακές πηγές για τη μελέτη του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού και της λαϊκής θρησκευτικότητας, <i>Εμμανουήλ Γ. Βαρβούνης</i>	20
Α΄ θεματική ενότητα: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της ψηφιακής λαογραφίας.....	29
Η σύγχρονη λαογραφία στο πλαίσιο των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών (digital humanities): ορισμοί, περιεχόμενο ερευνητικά πεδία, εργαλεία της Ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης</i>	30
Παράθυρο στη θάλασσα. Ένα «παράθυρο» στον λαϊκό πολιτισμό μέσα από τον κινηματογράφο και το Διαδίκτυο, <i>Άννα Λυδάκη</i>	49
Οι λαϊκές ψηφιακές ομάδες ως πεδίο της ψηφιακής Λαογραφίας, <i>Ξανθίππη Φουλίδη</i>	56
Β΄ θεματική ενότητα: Διάχυση και διάδοση παραδοσιακών και νέων μορφών του λαϊκού πολιτισμού στον ψηφιακό κόσμο	65
Λαϊκός πολιτισμός και διαδικτυακά μιμίδια: Η εκπαίδευση μέσα από τα μιμίδια κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19, <i>Βασιλεία Αντωνάκη, Γεώργιος Κατσαδώρας</i>	66
Η διάχυση και διάδοση της λαογραφίας της Δωδεκανήσου στον ψηφιακό κόσμο, μέσα από δράσεις συλλόγων και ατόμων την περίοδο της καραντίνας, <i>Μαρία Α. Αντωνοπούλου</i>	83
Ο Ray Harryhausen και η απεικόνιση της Μέδουσας στα ψηφιακά παιχνίδια, <i>Ευάγγελος Βαλασιάδης</i>	98
Επιστήμη των πολιτών και πολιτισμός: Η περίπτωση της ψηφιακής καταγραφής του λαϊκού πολιτισμού, <i>Βικτώρια Γαθάνα, Μαγδαληνή Μάρη, Ευαγγελία Καβακλή</i>	116
Οι στρατηγικές ή οι μορφές τρολαρίσματος στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook., <i>Μαρία Ζαρέντη</i>	129
Creepypasta: Ο ψηφιακός αστικός θρύλος, <i>Μαρία Ζούρου</i>	141
Τα μιμίδια (memes) της πανδημίας του ιού COVID-19: Η διαχείριση του πρωτόγνωρου μέσω ενός σατιρικού είδους του ψηφιακού λαϊκού λόγου, <i>Ρέα Κακάμπουρα, Αφροδίτη-Λήδια Νουνανάκη</i> ..	153
Πολιτικές μνήμης και διαδικασία δόμησης ταυτοτήτων στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ιστότοπου «Δίκτυο Mikrasiatis.gr», <i>Ιωάννης Καραχρήστος</i>	183
Το λαϊκό εορτολόγιο μέσα από τα διαδικτυακά μιμίδια, <i>Ευηλένα Καρδαμήλα</i>	195
Αινίγματα, παροιμίες και άλλες λαϊκές φράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης την περίοδο της πανδημίας. Η σελίδα ««Λαϊκές ρήσεις, Αινίγματα και Ανέκδοτα» στο Facebook, <i>Χρυσάνθη Κόζα</i> .	209
Τα λαχνίσματα στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο: Από το τελετουργικό των υπαίθριων παιδικών παιχνιδιών στο τεχνολογικό σύμπαν του Διαδικτύου., <i>Δημήτρης Ε. Κόκκινος, Ανθούλα Κολιάδη-Τηλιακού</i>	220
Διάχυση πολιτισμικών στοιχείων της Τσακωνιάς μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (η περίπτωση του Facebook), <i>Μαρία-Κομινή Κολινιώτη</i>	235
The tinderisation of romance, <i>Yvonne Kosma, Vasilis Gialatzis, Jojo Ekate Diakoumakou</i>	253

Διαρκείς ανατροφοδοτήσεις μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς προφορικότητας: Η κυκλοφορία του κουτσομπολιού από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην καθημερινή ζωή και αντίστροφα, <i>Γιώργος Κούζας</i>	269
Το παιχνίδι στην ψηφιακή εποχή: Το παράδειγμα του ομαδικού ηλεκτρονικού παιχνιδιού μεταξύ ενηλίκων, <i>Κωνσταντίνα Κουτσονικολή</i>	281
Μοιράσου κι εσύ μian ιστορία: Από τη ζωντανή αφηγηματική κοινότητα στη διαδικτυακή συνύπαρξη. Η περίπτωση της Λέσχης Αφήγησης Αθήνας. Όψεις, σκέψεις, προοπτικές, <i>Δημήτρης Β. Προύσαλης</i>	294
Η περίπτωση του Ελληνικού YouTube community: Ένας βιότοπος λαογραφικών φαινομένων μέσα σε μία μικρογραφία της κοινωνίας στο Διαδίκτυο, <i>Αικατερίνη Σχοινά</i>	305
Ο έντεχνος λαϊκός λόγος στο Διαδίκτυο: Δύο παραδείγματα χρήσης των παροιμιών στη διάρκεια της πανδημίας, <i>Γεώργιος Τσερπές, Μαριάνθη Καπλάνογλου</i>	319
Εκδηλώσεις θρησκευτικότητας και λαϊκής ευσέβειας στο χώρο του Διαδικτύου. Το τραγούδι «Μπαγιάσας» του Νικόλα Άσιμου, <i>Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος, Εμμανουήλ Χ. Κυριαζάκος</i>	331
Τα διαδικτυακά μμίδια στις ομάδες των αναπληρωτών εκπαιδευτικών στο Facebook, <i>Βαρβάρα Τσούγγου</i>	346
Διαδικτυακός κόμβος «Καρπάθικο Γλέντι»: Η συνεργατική διαδικτυακή ανάπτυξη ενός στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, <i>Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Παρασκευή Γ. Κανελλάτου</i>	360
Η εικόνα του θρύλου του βρικόλακα μέσα από ψηφιακά παιχνίδια, <i>Έλενα Ψυχάρη, Ρέα Κακάμπουρα</i>	387
Γ' θεματική ενότητα: Η ψηφιακή λαογραφία στην τυπική, μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση	402
Δημιουργία ψηφιακού μουσείου εθιμικών δρώμενων, <i>Χρήστος Θεολόγος, Στέφανος Κυριαζάκος</i>	403
Προσεγγίζοντας τη λαογραφία μέσα από τη θεωρία των πολυγραμματισμών και τη δημιουργική γραφή: Λαϊκά μαγικά παραμύθια και ψηφιακός μετασχηματισμός στη λογοτεχνία του Γυμνασίου, <i>Κωνσταντίνα Καλαούζη</i>	419
Ο λαϊκός πολιτισμός σε συνδυασμό με την χρήση των νέων τεχνολογιών, ως μέσου επικοινωνίας και προσέγγισης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, <i>Άννα Μαρία Καρακωνσταντίνου</i>	431
Μοντελοποίηση προγράμματος διαχείρισης εκκλησιαστικού κειμηλίου ως συμβολή των προηγμένων τεχνολογιών στην Ψηφιακή Λαογραφία, <i>Αικατερίνη Κορωναίου, Δημήτριος Κοτσιφάκος, Χρήστος Δουληγέρης</i>	444
Η συμβολή του παραδοσιακού χορού στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας. Σχεδιασμός ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού για την εξ αποστάσεως διδασκαλία, <i>Χριστίνα Παληά, Γεώργιος Κατσαδώρος, Απόστολος Κώστας</i>	459
Τα λαϊκά παραμύθια μέσα στη ψηφιακή πραγματικότητα, <i>Αναστάσιος Παππάς</i>	473
Λαϊκός πολιτισμός στην εποχή της τηλεεκπαίδευσης: Στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για το αντικείμενο της Λαογραφίας και της Ψηφιακής Λαογραφίας στη διδακτική πράξη, <i>Γεώργιος Πασιόπουλος, Ευστάθιος Ξαφάκος</i>	490
Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά στο ψηφιακό περιβάλλον: Μια χαρτογράφηση των διαδικτυακών συλλογών και μουσείων για την ελληνική μουσική, <i>Νίκος Πουλάκης</i>	506
«Όψεις λαϊκής θεραπευτικής στην Ήπειρο, άλλοτε και τώρα»: Εκπαιδευτικές δράσεις Ψηφιακής Λαογραφίας για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, <i>Χαράλαμπος Σταμπόλης, Ρέα Κακάμπουρα</i>	518

Διδάσκοντας τοπική ιστορία, πολιτισμό, παραδόσεις και έθιμα με τη χρήση ψηφιακών παιχνιδιών. Προκαταρκτικά αποτελέσματα από μία μελέτη περίπτωσης στο νησί της Νισύρου, Άννα Χαρτοφύλη, Εμμανουήλ Φωκίδης.....	529
Κατάλογος συγγραφέων	542

Αποτελεί το Διαδίκτυο μονόδρομο για τις Σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές;

Μαρία Γκασούκα
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
mgasouka@aegean.gr

Περίληψη

Ο ορισμός των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών διατυπώνεται συνεχώς, αλλά και επαναπροσδιορίζεται συνεχώς, δεδομένου ότι το πεδίο διευρύνεται και αλλάζει. Αναπτύχθηκαν ύστερα από τη συνύπαρξή τους με τις επιστήμες των υπολογιστών και τη σύνδεσή τους με πεδία, όπως η υπολογιστική σκέψη, η κοινωνική πληροφορία και οι μελέτες των μέσων. Στο πλαίσιο τους διαμορφώνεται και αναπτύσσεται η Ψηφιακή Λαογραφία, η οποία διερευνά τους λαϊκούς ψηφιακούς πολιτισμούς. Το internet χρησιμοποιείται καθημερινά από μεγάλο αριθμό λαογράφων ως εργαλείο πολιτιστικής παραγωγής, το οποίο, ωστόσο, δεν τους και τις απομακρύνει από τα προηγούμενα ενδιαφέροντά τους, που τα μεταφέρουν πλέον στο Διαδίκτυο. Ειδικότερα, προσλαμβάνουν τις συνδεδεμένες κοινότητες που μελετούν και ως σύνολο συνεχώς αναπτυσσόμενων σχέσεων, αλλά και επαναλαμβανόμενων δραστηρίων επαφών. Η Ψηφιακή Λαογραφία αποτελεί διεύρυνση της παραδοσιακής και όχι αντικατάστασή της. Τα νέα δεδομένα και οι συνθήκες ανάπτυξής της δεν εξαφανίζουν τις γνώσεις και τις ερευνητικές εμπειρίες του παρελθόντος. Αντίθετα, ενισχύουν και εμπλουτίζουν τη μακροχρόνια δέσμευση των Λαογραφικών Σπουδών για επιστημονική ερμηνεία, τεκμηριωμένη έρευνα, δομημένα επιχειρήματα και ανάπτυξη συνεχούς διαλόγου μεταξύ των γυναικών και ανδρών λαογράφων. Ωστόσο, παραμένουν αρκετά σχετικά ερωτήματα και ασάφειες και είναι φανερό, επίσης, ότι μέχρι σήμερα δεν διαθέτουμε ολοκληρωμένες απαντήσεις, όσον αφορά στο πλήθος αυτών των ερωτημάτων που συνδέονται με τον λαϊκό πολιτισμό και το Διαδίκτυο

Λέξεις-κλειδιά: Ψηφιακή Λαογραφία, Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες, Διαδίκτυο, Ψηφιακά μέσα, πολιτισμικές σπουδές.

Abstract

The definition of Digital Humanities is constantly being formulated, but also constantly being redefined, as the field expands and changes. They have developed after their coexistence with computer science and their connection to fields such as computational thinking, social information and media studies. In their context, Digital Folklore is formed and developed, which explores folk digital cultures. The internet is used daily by a large number of folklorists as a tool of cultural production, which, however, does not take them away from their previous interests, which now transfer them to the internet. In particular, they hire connected communities that study as a set of constantly evolving relationships, as well as repetitive active contacts. Digital Folklore is an extension of the traditional and not a replacement. The new data and the conditions of its development do not erase the knowledge and research experiences of the past. On the contrary, they strengthen and enrich the long-term commitment of Folklore Studies to scientific interpretation, substantiated research, structured arguments and the development of an ongoing dialogue between women and men folklorists. However, many relevant questions and ambiguities remain and it is also clear that to date we do not have complete answers to the number of these questions related to folk culture and the internet.

Keywords: Digital Folklore, Digital Humanities, Internet, Digital media, cultural studies.

Οι Ανθρωπιστικές Επιστήμες ευρύτερα και η Λαογραφία ειδικότερα (άρα κι εμείς, οι γυναίκες και άνδρες λαογράφοι που την υπηρετούμε), βρίσκονται στις μέρες μας μπροστά σε μια ιστορική, καθοριστική στιγμή της επιστημονικής-ερευνητικής διαδικασίας, η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσió τους: σε αυτή της συνάντησης και αλληλοεμπλοκής τους με τις ψηφιακές τεχνολογίες. Το γεγονός συνεπάγεται τη διαμόρφωση μιας νέας πραγματικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από τη συστηματική χρήση των ψηφιακών πόρων και την ανάλυση της εφαρμογής τους, από διαφορετικές μεθόδους έρευνας, διδασκαλίας και δημοσιεύσεων, με κύρια χαρακτηριστικά τη διεπιστημονικότητα, τη συνέργεια, τα ψηφιακά εργαλεία, αλλά και τη διαπίστωση πως ο έντυπος λόγος δεν είναι πλέον το κύριο μέσο παραγωγής και διανομής γνώσης (Escobar, 1994). Όμως, κι αυτό είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συνάντησης η τεχνολογία από τη μια αξιοποιείται πολυποίκιλα, διαμορφώνοντας νέα δεδομένα, ενώ από την άλλη, την ίδια στιγμή, υποβάλλεται και καλείται να απαντήσει σε ανθρωπιστικές/πολιτισμικές ερωτήσεις και προβληματισμούς, με πρώτη το τι είναι τελικά ο πολιτισμός του Διαδικτύου, ο ψηφιακός πολιτισμός (cyberculture), που η τεχνολογία αυτή διαμόρφωσε και οι σύγχρονες ανθρωπιστικές επιστήμες καλούνται να μελετήσουν; Κι ακόμα, ποιες είναι οι επιπτώσεις της κουλτούρας του Διαδικτύου στην κοινωνία και στους μη ψηφιακούς πολιτισμούς (Jones, 1997);

Οπωσδήποτε, δεν πρόκειται για εύκολες απαντήσεις, καθώς ο όρος «πολιτισμός του Διαδικτύου» χρησιμοποιείται με ευελιξία και η εφαρμογή του σε συγκεκριμένες περιστάσεις μπορεί να είναι αμφιλεγόμενη (Macek, 2005). Γενικά, αναφέρεται τουλάχιστον στους πολιτισμούς των *εικονικών κοινοτήτων*, αλλά επεκτείνεται και σε ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών θεμάτων, τα οποία, μεταξύ άλλων, συνδέονται με την αντιληπτή ή προβλεπόμενη *κυβερνογένεση του ανθρώπινου σώματος και της ίδιας της ανθρώπινης κοινωνίας* (Porter, 2004). Η επόμενη φυσικά ερώτηση αφορά στο τι ακριβώς είναι οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Digital Humanities). Κι εδώ η δυσκολία προσδιορισμού παραμένει: Ο ορισμός των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών διατυπώνεται συνεχώς, αλλά και επαναπροσδιορίζεται συνεχώς από μελετήτριες και μελετητές, δεδομένου ότι το πεδίο διευρύνεται και αλλάζει κι έτσι συγκεκριμένοι ορισμοί μπορεί γρήγορα να ξεπεραστούν (Escobar, 1994)¹. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά που γίνεται σχετικά στο βιβλίο των Gold και Klein, *Debates in the Digital Humanities* (2016: 36): «Σε αυτό που ονομάζεται "μεγάλη σκηνή" DH, μερικές φορές μπορεί να είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με οποιαδήποτε ακρίβεια το τι συνεπάγεται, ακριβώς, το αντικείμενο των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών». Το βέβαιο είναι πως οι συγκεκριμένες επιστήμες αναπτύχθηκαν ύστερα από τη συνύπαρξή τους με τις επιστήμες των υπολογιστών και τη σύνδεσή τους με πεδία, όπως η υπολογιστική σκέψη, η κοινωνική πληροφορία και οι μελέτες των μέσων. Περιλαμβάνουν δε ποικιλία θεμάτων, (από την επιμέλεια διαδικτυακών συλλογών πρωτογενών πηγών, κυρίως κειμένων, έως την *εξόρυξη* μεγάλων συνόλων πολιτιστικών δεδομένων ή/και τη *μοντελοποίηση πολιτιστικών θεμάτων*). Οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες ενσωματώνουν τόσο ψηφιοποιημένο (διορθωμένο) όσο και πρωτογενές ψηφιακό υλικό, ενώ συνδυάζουν μεθοδολογίες από παραδοσιακούς κλάδους των Ανθρωπιστικών Επιστημών, με εργαλεία που παρέχονται από υπολογιστές (όπως *υπερκείμενο, υπερμέσα, οπτικοποίηση δεδομένων, ανάκτηση πληροφοριών, ψηφιακή χαρτογράφηση, ψηφιακή δημοσίευση, κ.ά.*). Όμως, κρίνεται αναγκαίο παράλληλα να κατανοήσουμε και το πως επιδρά η ψηφιακότητα σε θεμελιώδεις έννοιες των Ανθρωπιστικών Επιστημών, π.χ. «ερμηνεία», «πηγή», «άνθρωπος», «κείμενο» κ.λπ. τόσο σε γενικό

¹ Αξίζει να θυμηθούμε ότι οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες οφείλουν πολλά στον ιησουΐτη Roberto Busa, ο οποίος ήδη από τη δεκαετία του 1940 άρχισε με τα εργαλεία της εποχής την επεξεργασία των κειμένων του Θωμά Ακινάτη, αλλά και στην Αγγλίδα δρ. Josephine Miles, που ακολούθησε στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Ο συγκεκριμένος ερευνητής και η συγκεκριμένη ερευνητρία άνοιξαν τον δρόμο και σε άλλους/ες οι οποίοι/ες με τη χρήση υπολογιστών mainframe προχώρησαν στην αυτοματοποίηση σειράς εργασιών όπως η αναζήτηση λέξεων, η ταξινόμηση και η καταμέτρηση. Στα επόμενα χρόνια ερευνητές και ερευνητρίες που δραστηριοποιούνταν στο πεδίο των Ανθρωπιστικών Επιστημών χρησιμοποίησαν τις νέες ψηφιακές μεθόδους και ουσιαστικά μεταμόρφωσαν τις ανθρωπιστικές επιστήμες (Gasouka, 2017).

επίπεδο όσο και σε επιλεγμένους κλάδους. Το βέβαιο είναι πως κάθε ερευνητικό πεδίο και κάθε χώρα έχει τη δική της μοναδική ιστορία Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών (Escobar, 1994).

Η τρίτη ερώτηση είναι καθοριστική για το συνέδριό μας: και που βρίσκεται η Ψηφιακή Λαογραφία σε όλα αυτά; Και κυρίως, τι ακριβώς εννοούμε με τον όρο Ψηφιακή Λαογραφία; Ποιες είναι στο πλαίσιο της εκείνες οι ψηφιακές πρακτικές, μέθοδοι και τεχνολογίες, οι οποίες παρέχουν ευκαιρίες προσαρμογής της στην ψηφιακή εποχή, αλλά και πως, τελικά, αυτή επιδρά στις σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; Πόσο χρησιμοποιούνται οι παραδοσιακές λαογραφικές μέθοδοι στη μελέτη ψηφιακού λαογραφικού υλικού και, αντίστροφα, πόσο χρησιμοποιείται η ψηφιακή τεχνολογία κατά την παραδοσιακή έρευνα, σε ποιο σημείο εξέλιξης βρίσκεται αυτό που στις *Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες* γενικότερα έχει οριστεί ως «ψηφιακή στροφή», και σε ποιο σημείο εξέλιξης βρίσκεται στο πλαίσιο τους η χρήση υπολογιστικών συστημάτων και η μελέτη υπολογιστικών μέσων; Σήμερα και στη χώρα μας γυναίκες και άνδρες λαογράφοι χρησιμοποιούν ψηφιακές μεθόδους είτε για να απαντήσουν σε ερευνητικά ερωτήματα είτε για να αμφισβητήσουν τα υπάρχοντα θεωρητικά πρότυπα, δημιουργώντας νέες ερωτήσεις και καινοτόμες προσεγγίσεις. Στόχο τους αποτελεί κατ' αρχήν η συστηματική ενσωμάτωση της τεχνολογίας των υπολογιστών στις δραστηριότητές τους, όπως συμβαίνει άλλωστε σε όλο το φάσμα των κοινωνικών ερευνητριών και ερευνητών. Συμμετέχουν, επίσης, στη δημιουργία λογισμικού, παρέχοντας «περιβάλλοντα και εργαλεία για την παραγωγή, την επιμέλεια και την αλληλεπίδραση με τη λαογραφική γνώση» (Gasouka, 2017), που, ψηφιακή πλέον, αναπτύσσεται σε ποικίλα ψηφιακά πλαίσια κι έτσι διαμορφώνεται αυτό που αποκαλούμε Ψηφιακή Λαογραφία, η οποία *διερευνά τους* λαϊκούς ψηφιακούς πολιτισμούς². Έτσι, στην εποχή της μεταμοντερνικότητας, που είναι αδιανόητη χωρίς την τεχνολογία και την πληροφορική, η επιστήμη της Λαογραφίας επαναπροσδιορίζει πολιτιστικούς όρους και έννοιες στη σύγχρονη διάστασή τους, άμεσα συνυφασμένους με την πληροφορική και το Διαδίκτυο (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012). Οι γυναίκες και άνδρες λαογράφοι που δραστηριοποιούνται στις ψηφιακές ερευνητικές δραστηριότητες χρησιμοποιούν, όπως είπαμε, μια ποικιλία ψηφιακών εργαλείων για την έρευνά τους, τα οποία μπορεί να λάβουν χώρα σε ένα περιβάλλον τόσο μικρό όσο μια κινητή συσκευή ή τόσο μεγάλο όσο ένα εργαστήριο *εικονικής πραγματικότητας*. Τα περιβάλλοντα αυτά περιλαμβάνουν τα πάντα, από προσωπικό εξοπλισμό και λογισμικό έως κυβερνοχώρο. Ορισμένοι/ες λαογράφοι χρησιμοποιούν προηγμένες γλώσσες προγραμματισμού και βάσεις δεδομένων, ενώ άλλες/οι χρησιμοποιούν προφανώς λιγότερο περίπλοκα εργαλεία, ανάλογα με τις ανάγκες τους. Το βέβαιο είναι πως οι λαογράφοι αντιλαμβάνονται πλέον πως δεν μπορούν να αγνοήσουν το Διαδίκτυο και τις άλλες μορφές διαμεσολαβητικών Επικοινωνιών που συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες. Σήμερα το internet χρησιμοποιείται καθημερινά από μεγάλο αριθμό λαογράφων ως εργαλείο πολιτιστικής παραγωγής, το οποίο, ωστόσο, δεν τους και τις απομακρύνει από τα προηγούμενα ενδιαφέροντά τους, που τα μεταφέρουν πλέον στο Διαδίκτυο (Bronner, 2009). Όμως εξακολουθούν να υπάρχουν εκείνες και εκείνοι που ανησυχούν πως το Διαδίκτυο θα υπονομεύσει την αξιοπιστία της εργασίας τους ή θα επηρεάσει αρνητικά το αντικείμενο των ερευνών τους, για να λάβουν την απάντηση ότι οι νέες τεχνολογίες δεν υποκαθιστούν ή δεν εξαλείφουν απαραίτητα τις προηγούμενες, απλά μεταβάλλουν τις μεταξύ τους σχέσεις και ενσωματώνει η μία την άλλη με ευρύτερες επιπτώσεις ταυτόχρονα (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012). Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειώσουμε πως το ζήτημα της επικοινωνίας αναδεικνύεται σε ιδιαίτερα σημαντικό για την Ψηφιακή Λαογραφία, η οποία, μεταξύ άλλων, διερευνά ανθρώπους που επικοινωνούν χρησιμοποιώντας ακουστικές πληροφορίες (flisk) ή οπτικοακουστικές (youtube), διερευνούν δε ταυτόχρονα την ανταλλαγή των σημασιολογικών συμβόλων και όλα τα ψηφιακά συμβολικά συστήματα. Παράλληλα, προσλαμβάνουν τις συνδεδεμένες κοινότητες και ως σύνολο συνεχώς αναπτυσσόμενων σχέσεων, αλλά και επαναλαμβανόμενων δραστηρίων επαφών (Porter, 2004· Γκασούκα & Φουλίδη, 2012). Φυσικά, κατανοούν πως τα όριά τους είναι μάλλον συγκεχυμένα, κρίνεται όμως απαραίτητη για την έρευνά

---

² Η έλευση του προσωπικού υπολογιστή και του Παγκόσμιου Ιστού έκανε κάποιους/ες λαογράφους να ισχυριστούν πως η έρευνα και στο πλαίσιο της Ψηφιακής Λαογραφίας επιβάλλεται να εστιάζει περισσότερο στον σχεδιασμό παρά στο κείμενο. Η πολυμεσική φύση του Διαδικτύου άλλωστε επέτρεψε στην ψηφιακή λαογραφική έρευνα να ενσωματώνει ήχο, βίντεο και άλλα στοιχεία εκτός από το κείμενο (Gasouka et al., 2012).

τους η επιβεβαίωση του αυτοπροσδιορισμού των συμμετεχουσών/όντων ως μελών της ομάδας ή της κοινότητας, της αμοιβαίας εξοικείωσής τους, το μοίρασμα μεταξύ τους πληροφοριών κ.λπ. Έρχονται, μάλιστα, σε επαφή με έναν νέον όρο, που οφείλουν να συμπράξουν με άλλους/ες επιστήμονες από τον χώρο των ψηφιακών ανθρωπιστικών σπουδών στη σημασιοδότησή του, καθώς αποτελεί κλειδί και για τη δική τους έρευνα: Πρόκειται για τον όρο κυβερνοπολιτισμός (cyberculture), ο οποίος επιδέχεται διαφορετικούς ορισμούς. Εκεί που συμφωνούν όλες και όλοι είναι το γεγονός ότι βρισκόμαστε μπροστά σε διαδικασίες δομήσεων και αναδομήσεων επί των οποίων βασίζονται οι νέες τεχνολογίες, που με τη σειρά τους συνεισφέρουν στην παραπέρα εξέλιξη των συγκεκριμένων διαδικασιών (Jones, 1997).

Η Ψηφιακή Λαογραφία έχει αναδειχθεί σε σημαντικό πεδίο μελέτης των σύγχρονων Λαογραφικών Σπουδών. Ο Howard (2008, σ. 193) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ερευνητές και ερευνήτριες ανάδειξαν τη Λαογραφία με τεχνολογική διαμεσολάβηση με τη μορφή διαδικτυακού παραδοσιακού λόγου -«e-lore»- ο οποίος είναι καλά τεκμηριωμένος και εύκολο να αφομοιωθεί σε καθιερωμένα είδη λαογραφικού ψηφιακού υλικού», ενώ στο βιβλίο Λαογραφία και Διαδίκτυο, ο Bronner προτείνει τον όρο «το λαϊκό σύμπαν του κυβερνοχώρου», σημειώνοντας, «Το λαϊκό βασίλειο δεν βρίσκεται σε έναν κοινωνικοοικονομικό τομέα ή συγκεκριμένη εθνικότητα, αλλά αντιπροσωπεύει μια συμμετοχική διαδικασία που συχνά αναφέρεται ως δημοκρατικός ή ανοικτός ιστός» (2009, σ. 23). Υποστηρίζει δε ότι το πολιτιστικό και συμβολικό πλαίσιο της Λαογραφίας προσφέρει σχήματα στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν και μεσολαβούν στον κυβερνοχώρο. «Ως θεμελιώδης ανθρώπινη ικανότητα και ανάγκη», υποστηρίζει ο Bronner, «η παραγωγή της λαογραφίας για την αναπαράσταση της παράδοσης είναι μια συνεχής ζωτική δύναμη και είναι επιτακτική ανάγκη να δούμε πώς δραστηριοποιείται και προβληματίζεται από τα μέσα, παλιά και νέα. Πράγματι, μπορεί να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο, σε μια νέα ενσύρματη εποχή, η Λαογραφία ψηφιοποιείται και εικονικοποιείται, ή μπορεί να λαϊκοποιούμε την εποχή, ίσως εκτός συνείδησής μας» (2009, σ. 65). Οι Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες συμμετέχουν επίσης στη δημιουργία λογισμικού, παρέχοντας «περιβάλλοντα και εργαλεία για την παραγωγή, την επιμέλεια και την αλληλεπίδραση με τη γνώση που «γεννιέται ψηφιακή» και ζει σε διάφορα ψηφιακά πλαίσια» (Gasouka et al., 2012). Το Cyberlore αποτελεί ψηφιακή έκφραση της Λαογραφίας στην εικονική εποχή, παρέχοντας νέους δρόμους μελέτης και επιτόπιας έρευνας για τις και τους λαογράφους σήμερα. Ακριβώς όπως οι ιστορίες μπορούν να κυμαίνονται στον χρόνο και στον χώρο, η Λαογραφία έχει ανανεωθεί, συγχωνεύεται στους ιστούς της ψηφιακής εποχής μας. Το ενδιαφέρον είναι, όμως, πως αυτές οι απόψεις έρχονται από μακριά. Ήδη από το 1980, ο Dundes υποστήριξε πως «η τεχνολογία δεν εξοντώνει τη Λαογραφία. Μάλλον γίνεται ζωτικός παράγοντας στη μετάδοση της Λαογραφίας και αποτελεί συναρπαστική πηγή έμπνευσης για τη νέα γενιά λαογράφων. Η άνοδος του υπολογιστή συμβολίζει την επίδραση της τεχνολογίας στον σύγχρονο κόσμο. Ισχυρίζομαι ότι υπάρχει Λαογραφία και για τον υπολογιστή» (1980, σσ. 16-17). Επείσημανε μάλιστα ότι εφόσον οι λαϊκές κοινότητες δεν χρειάζεται απαραίτητα να γνωρίζονται μεταξύ τους, ο υπολογιστής γεννά στην πραγματικότητα νέα είδη λαϊκών ομάδων. Ο Dundes, δηλαδή, στην πραγματικότητα προέβλεψε τη μετάβαση της Λαογραφίας στον κυβερνοχώρο και δεν φάνηκε να ανησυχεί καθόλου για αυτό. Όμως υπάρχουν αρκετοί και αρκετές που ανησυχούν για τη συγκεκριμένη εξέλιξη και στέκονται απέναντί της κριτικά. Ήδη από το 2012 η Liu και ακολούθως από το 2016 οι Gold και Kleim άσκησαν αυστηρή κριτική στο σύνολο των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών, για έλλειψη ενδιαφέροντος σε ζητήματα φυλής, τάξης, φύλου, σεξουαλικότητας, αλλά και παιδαγωγικής, όπως και απουσία πολιτικής δέσμευσης και η Λαογραφία δεν αποτελεί εξαίρεση, αν και πρέπει να επισημάνουμε πως στη χώρα μας τα θέματα φύλου και εκπαίδευσης πρυτάνευσαν στις πρώτες ήδη έρευνες της Ψηφιακής Λαογραφίας. Το γεγονός δημιούργησε το πεδίο της Critical Digital Humanities (CDH), η οποία θέτει θεμελιακά ερωτήματα όπως το πώς μετατρέπουμε το αόρατο σε ορατό στη μελέτη του λογισμικού; Κι ακόμα, πώς διαμορφώνεται η γνώση όταν διαμεσολαβείται από τον υπολογιστή (Risam, 2015);

Στην Ψηφιακή Λαογραφία ο σχετικός προβληματισμός είναι ιδιαίτερα έντονος και τον παρουσιάσαμε στην Ελλάδα με την Ξ. Φουλίδη ήδη από το 2012. Από τότε επιχειρήσαμε να ορίσουμε

τι σημαίνει Ψηφιακή Λαογραφία, επισημαίνοντας πως κάθε ζήτημα που εμπλέκει την ηλεκτρονική επικοινωνία δεν αποτελεί απαραίτητα θέμα λαϊκού πολιτισμού και είναι προφανές, ότι πρέπει να διαμορφώσουμε τους όρους και τα όρια ένταξης της λαογραφικής επιστήμης στο περιβάλλον του Διαδικτύου. Εξαρχής τονίσαμε πως επιβάλλεται να ληφθούν σοβαρά υπόψη όλοι οι σχετικοί προβληματισμοί, να απαντηθούν ερωτήματα όπως για παράδειγμα, τι σημαίνει παράδοση, πεποίθηση θρύλος, αφήγηση στο περιβάλλον του Internet; Πως το Διαδίκτυο αναδεικνύει έννοιες όπως αυτές περί λαϊκών ομάδων, λαού, κοινότητας και όχι μόνο; Πως το Διαδίκτυο ως διαμεσολάβηση επηρεάζει λ.χ. την έκφραση, εξασφαλίζει τη μοναδικότητα του λαογραφικού υλικού και ρυθμίζει ξανά τις παραμέτρους της ανάγκης για επικοινωνία ως μορφή πολιτιστικής έκφρασης; Πως εμείς αλληλεπιδρούμε με τον υπολογιστή ως ερευνήτριες και ερευνητές, αλλά και ως συμμετέχοντες/ουσες; Ποιος είναι ο λαός στον κυβερνοχώρο; Η έρευνα στο Διαδίκτυο είναι διαφορετική από την παραδοσιακή; Ποιοι είναι οι περιορισμοί ή τα ηθικά διλήμματα που επιβάλλεται να λαμβάνει υπόψιν της σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον κ.λπ. Ισχυριστήκαμε πως, τελικά, το Διαδίκτυο δεν περιορίζει τη δραστηριότητα του λαϊκού πολιτισμού, αντίθετα δρα ως ένας λαογραφικός αγωγός. Έτσι ή αλλιώς, το Διαδίκτυο έχει αλλάξει θεμελιωδώς τον κόσμο που ζούμε σήμερα και έχει ενταχθεί στην καθημερινότητα των λαογράφων, ιδιαίτερα των νεότερων γενεών, διαμορφώνοντας τον λαϊκό πολιτισμό του Διαδικτύου, με δυο λόγια, δεν αποτελεί ένα ξένο προϊόν, αλλά εργαλείο της πολιτιστικής παραγωγής, που και οι λαογράφοι χρησιμοποιούν σε καθημερινή βάση (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012)³. Επιβάλλεται δε να επισημανθεί ότι προσωπικά συμμερίζομαι την άποψη εκείνων που ισχυρίζονται πως η Ψηφιακή Λαογραφία αποτελεί διεύρυνση της παραδοσιακής και όχι αντικατάστασή της. Τα νέα δεδομένα και οι συνθήκες ανάπτυξής της δεν εξαφανίζουν τις γνώσεις και τις ερευνητικές εμπειρίες του παρελθόντος. Αντίθετα, ενισχύουν και εμπλουτίζουν τη μακροχρόνια δέσμευση των Λαογραφικών Σπουδών για επιστημονική ερμηνεία, τεκμηριωμένη έρευνα, δομημένα επιχειρήματα και ανάπτυξη συνεχούς διαλόγου μεταξύ των γυναικών και ανδρών λαογράφων. Και σωστά, κατά την άποψή μου, ο Blank στη συνέντευξή του στη Fernandez (2014) επισημαίνει πως το πρώτο μεγάλο εμπόδιο έχει ήδη ξεπεραστεί, απλά και μόνο με το να αποδεχθεί η πλειοψηφία των λαογράφων τη μελέτη της τεχνολογικά διαμεσολαβούμενης Λαογραφίας ως πολύτιμο πεδίο έρευνας. Χαρακτηρίζει δε τις και τους λαογράφους ως συλλέκτριες και συλλέκτες της καταγραφής της μεταβαλλόμενης δυναμικής της λαϊκής έκφρασης στην ψηφιακή εποχή και επιμένει ότι πραγματική πρόκληση για τους και τις λαογράφους θα είναι να συνεχίσουν και να παραμείνουν σε σχετική εγρήγορση, επιτρέποντας σε άτομα και κοινότητες να καθοδηγήσουν τα επιστημονικά τους βλέμματα στις σημαντικές διαστάσεις του σύγχρονου ψηφιακού λαϊκού πολιτισμού (Fernandez, 2014)⁴.

Στο ανωτέρω πλαίσιο, έρχομαι στο κρίσιμο σημείο του προβληματισμού μου: Είναι, λοιπόν, η Ψηφιακή Λαογραφία μονόδρομος για τις σύγχρονες Λαογραφικές Σπουδές; Η απάντησή μου είναι μονολεκτική: Ναι, είναι ένας δρόμος χωρίς επιστροφή, που ωστόσο λύνει, το έχει ήδη λύσει, το υπαρξιακό πρόβλημα της λαογραφικής επιστήμης, πρόβλημα που την ταλάνισε για αρκετές δεκαετίες. Δεν μπορεί παρά να υπάρξει κοινή παραδοχή πως και ο λαϊκός πολιτισμός του Διαδικτύου είναι εδώ και πως η ποικιλία των κοινωνικών/πολιτιστικών πρακτικών που παρατηρούνται στη διαδικτυακή ζωή, τις οποίες πρέπει να μελετήσουμε, συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με τις διαφορετικές παραδόσεις και τις εξελίξεις που συντελούνται ευρύτερα στον κυβερνοπολιτισμό⁵. Τέλος, οι εικονικές ομάδες και οι κοινότητες τις οποίες καλούνται να μελετήσουν οι λαογράφοι δεν είναι παρά «τόποι δραστηριοτήτων» στο πλαίσιο του ευρύτατου λαϊκού πολιτισμού του Διαδικτύου (Porter, 2004), γεγονός το οποίο συνεπάγεται πως οι γυναίκες και άνδρες λαογράφοι -πάντα στο πλαίσιο της Ψηφιακής Λαογραφίας- συμμετέχουν σε μια μοναδικής γοητείας επιστημονική διαδικασία, στην επαναδιατύπωση του όρου «κοινωνία», η οποία υπερβαίνει τα σωματικά όρια,

³ Άλλωστε, ανεξάρτητα από προθέσεις, ο λαϊκός πολιτισμός και οι εκφάνσεις του θα υπάρχουν στο δίκτυο είτε τις εξετάσουν οι λαογράφοι είτε όχι. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή η αγνόηση της λαογραφικής έρευνας σε διαδικτυακό πλαίσιο (Γκασούκα & Φουλίδη, 2012).

⁴ Ο ίδιος θεωρεί προφανώς τον ψηφιακό κόσμο ως απόλυτα ικανό να δημιουργήσει, να μεταδώσει, να εκτελέσει και να αρχειοθετήσει τον λαϊκό πολιτισμό (Fernandez, 2014).

⁵ Ο οποίος δεν είναι οπωσδήποτε ενιαίος στις εκφάνσεις του.

αλλά και στην επαναδιατύπωση του όρου «ταυτότητα», της οποίας η ρευστότητα διευρύνεται και συχνά διαμεσολαβείται από το φαντασιακό της χρήστριας και του χρήστη, των ερευνητικών μας υποκειμένων δηλαδή, τις ενδόμυχες επιθυμίες της/του και τα ψέματα που εύκολα μπορεί να χρησιμοποιηθούν κατά την επικοινωνία και φυσικά δεν είναι τυχαίο που συχνά στο Διαδίκτυο αναφερόμαστε σε τεμαχισμένες ταυτότητες, οι οποίες διαφέρουν από αυτές της πραγματικής ζωής των υποκειμένων των ερευνών μας (Turkle, 1995). Επισημαίνεται, παράλληλα, και ότι, αν και δεν μπορούν να συνδεθούν με φυσικό τρόπο με τα υποκείμενα της έρευνάς τους -στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό- ωστόσο, στην περίπτωση αυτή προσφέρονται ψηφιοποιημένες δημιουργικές διέξοδοι με τις οποίες συγκεντρώνονται, αναλύονται και ερμηνεύονται τα δεδομένα⁶. Και στο πλαίσιο της Ψηφιακής Λαογραφίας είναι ορατές, εκτός από την ανωνυμία, η συλλογικότητα, η επανάληψη και η παραλλαγή⁷. Οι λαογράφοι αναγνωρίζουν ακόμα ότι θεμελιώδες χαρακτηριστικό και της Ψηφιακής Λαογραφίας αποτελεί η υπέρβαση της έννοιας του χώρου και του χρόνου και ότι, λόγω της ευρείας χρήσης του Διαδικτύου και των συσκευών ασύρματης επικοινωνίας, χρειάζεται να αναθεωρήσουν ορισμούς οι οποίοι συνδέονται με τον τόπο και μάλιστα τον χώρο, τον ιδιωτικό κυρίως, δηλαδή τον χώρο του σπιτιού, που είναι και ο χώρος όπου βρέθηκαν και λειτούργησαν οι γυναίκες για χιλιάδες χρόνια (Γκασούκα & Φουλίδη, 2017), επιβεβαιώνοντας ανάλογες ευρύτερες απόψεις του Blank (2009)⁸. Η διαδικτυακή επικοινωνία προικίζει την Ψηφιακή Λαογραφία με ιδιόμορφα χαρακτηριστικά, τα οποία οδηγούν σε σοβαρές αλλαγές τον παραδοσιακό λαϊκό πολιτισμό. Η εστίαση δίνεται στην επικοινωνιακή του λειτουργία, που εξαρτάται από ειδικές πτυχές του διαδικτυακού μέσου. Το Διαδίκτυο σχηματίζει ένα ειδικό επικοινωνιακό περιβάλλον, το οποίο παράγει καινοτόμα πολιτιστικά και γλωσσικά φαινόμενα. Αντικατοπτρίζει τις σκέψεις και τις ιδέες των χρηστών/τριών, που εκφράζονται με τη μορφή κειμένου, το οποίο συντίθεται με γραφικά, ήχο και κινούμενα σχέδια. Το νέο μέσον επικοινωνίας συμβάλλει στην εφαρμογή διαφόρων γλωσσικών εργαλείων και διεγείρει τη δημιουργικότητα των χρηστών/ών. Η γλώσσα γίνεται εργαλείο για τη δημιουργική προσωπική τους έκφραση. Το νέο κανάλι επικοινωνίας φέρνει νέες μορφές έκφρασης και νέα σχετικά μοντέλα⁹. Κάποιες/οι, μάλιστα, πάνε πιο μακριά, όταν ισχυρίζονται, αναφερόμενες/οι στους/στις ψηφιακούς/ές ιθαγενείς, πως θα μπορούσαν να θεωρηθούν πολίτες και πολιτισσες ενός συλλογικού κράτους στον κυβερνοχώρο, με διαφορετική κοινωνική διαστρωμάτωση, συνδεδεμένες/οι με μια δευτερεύουσα, ψηφιακή πολιτιστική ταυτότητα.

Θα ολοκληρώσω με ένα τελευταίο ερώτημα: Και τι γίνεται με την παραδοσιακή Λαογραφία; Μπορούμε να πούμε πως έκανε πλέον τον ιστορικό της κύκλο; Η απάντηση είναι, επίσης, μονολεκτική. Όχι. Έχει μπροστά της πολύ δρόμο να διανύσει και στον δρόμο αυτόν θα συμπορευτεί, ερχόμενη όλο και πιο κοντά, με την Ψηφιακή Λαογραφία, επικοινωνώντας διαρκώς και τροφοδοτώντας η μία την άλλη με πληροφορίες, γνώσεις, μεθόδους και εργαλεία. Παραμένει το γεγονός πως σήμερα οι έρευνες πεδίου υλοποιούνται σε πολύ πιο εύκολες συνθήκες, κυρίως σε ότι αφορά στον τεχνολογικό εξοπλισμό, σε σχέση με το παρελθόν¹⁰. Επίσης, έχει διευκολυνθεί εξαιρετικά

⁶ Για παράδειγμα, avatars, βίντεο, συζήτηση σε διαδικτυακές κοινότητες κ.λπ.

⁷ Με δυο λόγια, με απίστευτους τρόπους, το Διαδίκτυο έχει ξαναφτιάξει τον τρόπο που οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους. Στους προηγούμενους αιώνες, οι ερευνήτριες και οι ερευνητές βασίζονταν σε πληροφορίες από στόμα σε στόμα, σε χειρόγραφες επιστολές, σχέδια σπηλαίων, πέτρινες πλάκες και τηλεγραφικές μηχανές για να μεταφέρουν μηνύματα και ιστορίες. Οι υπολογιστές, οι δορυφόροι και τα κινητά τηλέφωνα τα έχουν αλλάξει όλα αυτά. Κείμενο, εικόνες και βίντεο ρέουν όλα σχεδόν ακαριαία μέσω του Ιστού σε σχεδόν οπουδήποτε στον πλανήτη.

⁸ Ο Ιστός αποτελεί αδιαμφισβήτητη πολιτιστική δύναμη, η οποία έχει ανατρέψει τον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούμε τα πιο βασικά μας μηνύματα. Έχει ανατραπεί ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο γύρω μας. Και σε πολλές περιπτώσεις, αν και ο Ιστός επιτρέπει σχεδόν απεριόριστα και αδιανόητα επίπεδα επικοινωνίας, μας έχει, επίσης, απομονώσει με τρόπους που τα παλιά μέσα δεν το έκαναν. Αυτή η θεμελιώδης αλλαγή στην επικοινωνία αλλάζει τους πολιτισμούς και τις παραδόσεις μας με αμέτρητους τρόπους.

⁹ Έτσι δεν είναι υπερβολή να πούμε πως η Ψηφιακή Λαογραφία ξεπερνά κατά κάποιον τρόπο τα όρια του κυβερνοχώρου και έχει σημαντική επίδραση στην καθημερινότητά μας, στον σημερινό διασυνδεδεμένο παγκόσμιο κόσμο. Άλλωστε, η παγκόσμια κουλτούρα των πολυμέσων αποτελεί, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, απτή πραγματικότητα κι όσες/όσοι συνεχίζουν να μιλούν σήμερα για παγκοσμιοποίηση οφείλουν να παραδεχθούν ότι οι διαδικτυακοί και ψηφιακοί πολιτισμοί είναι ίσως οι πιο ζωντανές πτυχές αυτής της παγκοσμιοποίησης (Gasouka et.al, 2012).

¹⁰ Σε σημείο, μάλιστα, που μέσω της χρήσης του φιλμ και του βίντεο να οδηγούμαστε, κατ' αναλογία με την Ανθρωπολογία, στην καλούμενη Οπτική Λαογραφία.

η πρόσβαση σε προϋπάρχουσες σχετικές με το αντικείμενο έρευνες και μελέτες και ο όγκος της υφιστάμενης γνώσης καλύπτει συχνά το έλλειμμα εμπειρίας του/της λαογράφου. Σήμερα, και στο πλαίσιο της παραδοσιακής Λαογραφίας, μιλάμε για λαϊκούς πολιτισμούς, εστιάζουμε στις αλληλεπιδράσεις των συγκεκριμένων πολιτιστικών συστημάτων, ερευνούμε τον ρόλο του σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού και των φορέων του, των λαϊκών ομάδων της πόλης ιδιαίτερα, μάλιστα αυτών που καλούμε ευάλωτες και εξεγερμένες και οπωσδήποτε ορισμένα στοιχεία της παραδοσιακής Λαογραφίας αξιοποιούνται κατάλληλα για να συμβάλλουν στην κατανόηση του περιεχομένου της Ψηφιακής Λαογραφίας. Στην πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή αυτή η νέα αντίληψη περί λαϊκού πολιτισμού έχει ως συνέπεια ένα είδος μεταμόρφωσης της επιστήμης της Λαογραφίας και τον επαναπροσδιορισμό πολλών ερευνητικών της αντικειμένων, τα οποία χαρακτηρίζονται από διεπιστημονικότητα. Οι ψηφιακοί πόροι που της προσφέρονται της επιτρέπουν να αναπτυχθεί σε πεδία όπως, για παράδειγμα, η ψηφιοποίηση των εθνικών λαογραφικών αρχείων και συλλογών, στο ευρύτερο πλαίσιο της λαογραφικής αρχειοθέτησης και των σχετικών αναλύσεων που πραγματοποιήθηκαν σε αυτές με χρήση υπολογιστικών μεθόδων¹¹. Ακόμα, δεν μπορεί παρά να δεχθούμε πως η σύγχρονη παραδοσιακή Λαογραφία οφείλει να επανεξετάσει σημαντικό μέρος του διαθέσιμου λαογραφικού υλικού, καθώς αναπτύσσονται προβληματισμοί και αιτιάσεις που διαμορφώνουν νέα ερευνητικά δεδομένα. Χαρακτηριστικά είναι σχετικά τα ζητήματα που θέτει η Φεμινιστική Λαογραφία, που ελπίζω να υπηρέτησα με συνέπεια, για να αναφερθώ σε ένα μόνον από αυτά. Οι φεμινίστριες λαογράφοι απαιτούν την υπέρβαση του ανδροκεντρισμού της κυρίαρχης έρευνας και μελετώντας τις διαφορετικές κατηγορίες γυναικών μέσα στην ίδια κοινότητα ή λαϊκή ομάδα, να αποκαλυφθεί και να αναδειχθεί το σύνολο των πραγματικών συνθηκών ζωής τους, να γίνουν ορατές στους δικούς τους πραγματικούς κόσμους, να σπάσει η πατριαρχική σιωπή που τις τυλίγει, ώστε να ακουστεί επιτέλους καθαρά ο δικός τους λόγος και να αποτιμηθεί ολόπλευρα η κοινωνική τους προσφορά. Κι είναι ενδιαφέρον το ότι, έτσι ή αλλιώς, λαογράφοι επεκτείνονται ερευνητικά διεθνώς στο Διαδίκτυο, συμμετέχοντας παράλληλα και στην ευρύτερη κριτική που ασκείται συνολικά στις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Critical Humanities), μέρος των οποίων αποτελεί η Ψηφιακή Λαογραφία, στην οποία προαναφερθήκαμε, για έλλειψη ενδιαφέροντος σε ζητήματα φυλής, τάξης, φύλου, σεξουαλικότητας, κ.ά. (Liu, 2012)¹². Οι φεμινίστριες λαογράφοι, μάλιστα, επισημαίνουν ειδικότερα τη μεταφορά και αναπαραγωγή πατριαρχικών υποδειγμάτων και λόγων από την παραδοσιακή στην Ψηφιακή Λαογραφία¹³.

Σε κάθε περίπτωση, παρά την ατράνταχτη πεποίθησή μου πως η Ψηφιακή Λαογραφία αποτελεί μονόδρομο, είναι φανερό επίσης ότι μέχρι σήμερα δεν διαθέτουμε ολοκληρωμένες απαντήσεις, όσον αφορά στο πλήθος των ερωτημάτων που συνδέονται με τον λαϊκό πολιτισμό και το Διαδίκτυο. Ως λαογράφοι βρισκόμαστε μάλλον σε σχετική φάση συλλογικού προβληματισμού και ανταλλαγής απόψεων και δεν είναι η διάρκεια αυτού του διαλόγου που κρίνεται. Οπωσδήποτε, οι έρευνες των λαογράφων και στο Διαδίκτυο διατηρούν τους αναλυτικούς τους σκοπούς. Διέπονται από τις ίδιες θεμελιώδεις αρχές και τα εννοιολογικά πλαίσια που χαρακτηρίζουν την παραδοσιακή λαογραφική έρευνα, προκειμένου να διατυπώσουν τα ερωτήματά τους, που χρήζουν απαντήσεων. Η έρευνα προσεγγίζει τα μέλη της συγκεκριμένης κάθε φορά ηλεκτρονικής ομάδας ως εκφράσεις και φορείς μιας -συνά υπό διαμόρφωση- κουλτούρας, τα οποία μοιράζονται σιωπηρά κοινά νοήματα και σημασίες στις συνθήξεις και στις συμπεριφορές τους, στις πεποιθήσεις και στα συστήματα αξιών

---

¹¹ Αποτελεί σίγουρα χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλληλεπίδρασης παραδοσιακού/ψηφιακού στο οποίο αναφερθήκαμε.

¹² Σήμερα, ο παγκόσμιος ιστός αποτελεί πεδίο πολιτικής έκφρασης, τόσο επιστημονικής όσο και κινηματικής. Είναι λ.χ. το μέσον διαδικτυακών κινητοποιήσεων μέσω hashtag, όπως και οργάνωσης διαδηλώσεων στους δρόμους. Και αποτελεί ταυτόχρονα το πεδίο διατύπωσης νέων ιδεών και παραγωγής αντί-κοινοτήτων, οι οποίες αμφισβητούν τον κυρίαρχο εξουσιαστικό λόγο της δημόσιας σφαίρας. Μέσω του Διαδικτύου, οι φεμινίστριες λ.χ. έχουν αναζωογονήσει τη σχετική με το ζήτημα της έμφυλης ισότητας συζήτηση κι έχουν ανανεώσει τις πρακτικές τους. Παράλληλα, πέτυχαν να αναγκάσουν τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης να εστιάσουν στις διεκδικήσεις τους.

¹³ Το φύλο αποτελεί αναλυτική επιστημονική κατηγορία, η οποία επιτρέπει να γίνει κατανοητή, τόσο από μεθοδολογική όσο και από θεωρητική άποψη, η εγγενής έμφυλη διάσταση της ψηφιακής τεχνολογίας, αλλά και των κόσμων και των πολιτισμών που αναπτύσσονται στο διαδίκτυο.

τους, στα σύμβολά τους, σε ότι με δυο λόγια συνθέτει τον πολιτισμό της κουλτούρας αυτής στο πλαίσιο του Διαδικτύου (Gasouka et al., 2012). Και θεωρώ εξαιρετικά επίκαιρο και απαραίτητο, αλλά και ιδιαίτερα ευχάριστο, το γεγονός ότι και στην Ελλάδα έχει αρχίσει εδώ και καιρό και αναπτύσσεται διαρκώς η Ψηφιακή Λαογραφία, απόδειξη δε αυτής της ανάπτυξης αποτελεί το συνέδριό μας. Και σίγουρα θα συμφωνήσω με την Kirschenblatt-Gimblett (1996), πως στο Διαδίκτυο η Λαογραφία βρήκε έναν πολιτιστικό, κοινωνικό και πολιτικό χώρο κυριολεκτικά του παρόντος!

Βιβλιογραφία

- Γκασούκα, Μ., & Φουλίδη, Ξ. (2012). *Σύγχρονοι Ορίζοντες των Λαογραφικών Σπουδών-εθνομολογικό Πλαίσιο, Έρευνα, Φύλο, Διαδίκτυο, Σχολείο*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Γκασούκα, Μ., & Φουλίδη, Ξ. (2017). *Όψεις Εθνογραφικής Έρευνας στις Λαογραφικές Σπουδές. Φεμινιστική Εθνογραφία, Διαδικτυακή Εθνογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Πετρίδης, Π. Α. (2011). *Ψηφιακά αρχεία και πρακτικές ανταλλαγής: μια ανθρωπολογική προσέγγιση των ομότιμων δικτύων* (αδημ.). Διδακτορική διατριβή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Bailey, M. Z. (2011). All the Digital Humanists Are White, All the Nerds Are Men, but Some of Us Are Brave. *Journal of Digital Humanities*, pp 132-151.
- Blank, T. J. (2009). Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet. In Blank T. J. (ed), *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah State University Press. pp: 1-20.
- Blank, T. J. (2012). *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Logan, UT: Utah State University Press.
- Bronner, S. J. (2009). Digitizing and Virtualizing Folklore. In T. J. Blank (ed), *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah State University Press, pp 21—66.
- Brown, M. (1989). Women, Folklore and Feminism. *Journal of Folklore Research*, 26(3), pp. 259-264.
- Dobler, R. (2009). Ghosts in the machine: mourning the MySpace dead. In T. J. Blank (ed.) *Folklore and the Internet: vernacular expression in a digital world*. Utah State University Press, Logan, pp 175-193.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting Folklore*. Indiana University Press.
- Escobar, A. (1994). Welcome To Cyberia: Notes on the Anthropology of Cyberculture. *Current Anthropology*, 35 (June), pp: 211-231.
- Fernandez, J. (2014). Understanding Folk Culture in the Digital Age: An interview with Folklorist Trevor J. Blank, Pt. 1. *Blog of the Library of Congress. The Signal*. [Blog, June 30, 2014] Last Access 4 April 2022, <https://blogs.loc.gov/thesignal/2014/06/understanding-folk-culture-in-the-digital-age-an-interview-with-folklorist-trevor-j-blank-pt-1/>.
- Gasouka, M., Arvanitidou, Z., Foulidi, X., & Raptou E. (2012). Folklor Research and its New Challenges: From the Ethnografy to Netnografy. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3(8), pp. 111-116.
- Gasouka M. (2017). Ethnography, Internet and Folklore Studies. *European Journal of Social Sciences*, pp 42-47. Available on-line at: www.oapub.org/soc.
- Gold, M. K., & Klein, L. F. (Eds.). (2016). *Debates in the digital humanities: 2016*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Howard, R. G. (2008). The vernacular web of participatory media. *Crit Stud Media Commun*, 25(5). pp. 490-513. <https://doi.org/10.1080/15295030802468065>CrossRefGoogle Scholar.
- Howard, R. G. (2009). Crusading on the vernacular web: the folk beliefs and practices of online spiritual warfare. In: Blank, T.J. (ed.) *Folklore and the Internet: vernacular expression in a digital world*. Utah State University Press: Logan, pp. 159-174.
- Jones, S. (1997). *Virtual Culture*. London: Sage Publications.

- Kirschenblatt-Gimblett, B. (1996). The electronic vernacular. In Marcus, G.E. (ed.) *Connected: engagements with media*. The University of Chicago Press: Chicago, pp 21-65.
- Liu, A. (2012). Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities?. In Gold, Matthew K. (ed.). *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis: U of Minnesota P.
- Macek, L. (2005). Defining Cyberculture (v. 2). In Binková, P., Volek, J., Masaryk, N. (eds), *Média a realita*, University Press, pp 35-65.
- Porter, C., El. (2004). A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research. *Journal of Computer Mediated Communication*, Vol. 10 (1), Article 3, November 2004.
- Risam, R. (2015). Beyond the margins: Intersectionality and the digital humanities. *DHQ: Digital Humanities Quarterly*, Volume 9/2, pp 227-253.
- Turkle, S. (1995). *Life on the screen: identity in the age of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Vesik, S. (2009). Folklore on the Internet: about the Internet (and a bit about computers). *Media & folklore. Contemporary folklore IV*. ELM Scholarly Press: Tartu, pp 152-161.